

กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อลดการใช้สารเคมีทางการเกษตรและเสริม
รายได้ในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืนของชาวบ้านตำบลสันตะ อำเภอนาน้อย
จังหวัดน่าน

Community Potential Building Process to Reduce Chemical Usage and
Increase Local Income Supplement on the Base Agricultural of
Sustainable Agriculture of Santa Sub-district Villagers , Nanoi District,
Nan Province

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบริบทชุมชน สถานการณ์ และปัญหาของการใช้สารเคมีที่ไม่ถูกต้องของชาวบ้านตำบลสันตะ อ.น่าน้อย จ.น่าน 2) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อลดการใช้สารเคมีในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืนของชาวบ้านตำบลสันตะ อ.น่าน้อย จ.น่าน 3) เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมรายได้ในการประกอบอาชีพในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านตำบลสันตะ อ.น่าน้อย จ.น่าน โดยใช้แนวคิดแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน และแนวคิดการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร เข้ามาหนุนเสริมชาวบ้านตำบลสันตะ อ.น่าน้อย จ.น่าน กลุ่มตัวอย่างคือชาวบ้านตำบลสันตะ จำนวน 15 คน และใช้การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่าปัจจุบันชาวบ้านในเขตตำบลสันตะ ส่วนใหญ่จะปลูกยางพาราเป็นจำนวนมาก และมีการใช้ยาปราบศัตรูพืชจำนวนมากเช่นกัน การใช้เกษตรแบบอินทรีย์จึงมีจำนวนน้อยมาก ซึ่งปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่มีปัญหาสารพิษตกค้างในร่างกาย และต้นทุนผลผลิตทางการเกษตรมีราคาสูงขึ้น ผลผลิตที่ได้มีราคาต่ำ ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ประสบภาวะขาดทุน ด้านกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อลดการใช้สารเคมีในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืนของชาวบ้านตำบลสันตะ ได้เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนโดยการนำแนวคิดเกษตรอินทรีย์แบบพอเพียงเข้ามาใช้ด้วยการเลี้ยงไส้เดือนดินทำปุ๋ยมูลไส้เดือนอินทรีย์ใส่สวนยางพารา พืชผักสวนครัว และนาข้าว มูลไส้เดือนดินเป็นธรรมชาติ 100% จะทำให้พืชเติบโตและแข็งแรงอย่างเป็นธรรมชาติ อีกทั้งยังประหยัดการใช้สารเคมีต่างๆ ได้อีกด้วย ส่วนแนวทางการเสริมรายได้ในการประกอบอาชีพในท้องถิ่นนั้นชาวบ้านตำบลสันตะมีแนวคิดโดยการจะเลี้ยงไส้เดือนเองใช้เองเหลือจึงขายเพื่อเสริมรายได้ของครอบครัว

คำสำคัญ: การลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร เกษตรกรรมยั่งยืน

บทนำ

ปัจจุบันภาคการเกษตรของประเทศไทยมีผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศประมาณร้อยละ 10 และตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 รัฐบาลไทยมุ่งส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ โดยมีแนวคิดพื้นฐานของเกษตรอินทรีย์ คือการบริหารจัดการการผลิตทางการเกษตรแบบองค์รวมที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศการเกษตร โดยการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน การรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด และการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของฟาร์ม รวมทั้งการให้ความสำคัญกับเกษตรกรผู้ผลิตและชุมชนท้องถิ่นโดยการสร้างความมั่นคงในการทำการเกษตรสำหรับเกษตรกรตลอดจนอนุรักษ์ และฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรกรรม วิธีการผลิตของเกษตรอินทรีย์เป็นวิธีการผลิตที่เกษตรกรต้องอ่อนน้อมและเรียนรู้ในการดัดแปลงการผลิตของตนให้เข้ากับวิถีธรรมชาติอาศัยกลไกธรรมชาติเพื่อทำการเกษตร ซึ่งสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรพื้นบ้านของสังคมไทย จากการเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นการเกษตรที่มนุษย์ปฏิบัติกันมาก่อนที่จะมีการนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เน้นการเพิ่มผลผลิตด้วยสารเคมีทางการเกษตรส่งผลทำให้ผลผลิตบางส่วนที่มีสารพิษปนเปื้อนและตกค้างในพืชผักอาหารและอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและทำลายสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคและตัวเกษตรกรโดยตรงรวมทั้งปัญหาของสภาพดินที่เสื่อมโทรมเกิดขึ้นอย่างรุนแรง เนื่องจากขาดการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในทางการเกษตรอย่างถูกต้อง จากการใช้สารเคมีไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสมเป็นระยะเวลาอันยาวนานส่งผลต่อปริมาณผลผลิตที่ได้ไม่มีคุณภาพ อีกทั้งมีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชค่อนข้างรุนแรง (จากข้อมูลชุมชน TACNAP และ RECAP) ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ผลผลิตไม่คุ้มทุน เกิดภาวะหนี้สินของเกษตรกร และผลจากการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นในการเกษตรกรรมทำให้มีสารเคมีตกค้างในร่างกายในปริมาณที่สูงเกินเกณฑ์มีผลต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและคนในชุมชน สาเหตุอาจเกิดจากประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจและผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร หากคนในชุมชนมีความเข้าใจถึงระบบเกษตรกรรมยั่งยืนจะช่วยการผลิตทางการเกษตรและวิถีเกษตรกรรมที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ การดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม โดยการลด ละ เลิก สารเคมีอันตรายที่มีผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีและการผลิตอาหารที่มีคุณภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งพัฒนาองค์กรเกษตรกร เครือข่ายเกษตรกรในชุมชนท้องถิ่น นำสู่การพึ่งตนเองของเกษตรกร ชุมชนและสังคมไทย ทั้งในด้านปัจจัยการผลิต ประกอบด้วย ที่ดิน พันธุ์กรรม แหล่งน้ำ องค์ความรู้ ภูมิปัญญา เงินทุน รวมถึงการจัดการผลผลิต เพื่อความผาสุกความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมีการส่งเสริมเกษตรกรให้ตระหนักถึงความสำคัญของการทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเน้นการผลิตทางการเกษตรที่ดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกับระบบนิเวศ ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม สามารถรักษาอัตราการผลิตให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อระบบการผลิต ได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรและผู้บริโภคในระยะยาว โดยให้ความสำคัญกับระบบนิเวศในการช่วยฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรในไร่นาและสิ่งแวดล้อม ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกให้ได้มากที่สุด มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติและมี

ผลตอบแทนที่ทำให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพและประกอบอาชีพการเกษตรได้อย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ: เกษตรกรรมยั่งยืน)

แต่ในขณะเดียวกัน เกษตรอินทรีย์ก็ไม่ได้ปฏิเสธการผลิตเพื่อการค้าเพราะตระหนักว่าครอบครัวเกษตรกรส่วนใหญ่จำเป็นต้องพึ่งพาการจำหน่ายผลผลิตเพื่อเป็นรายได้ในการดำรงชีพ ขบวนการเกษตรอินทรีย์พยายามส่งเสริมการทำตลาดผลผลิต เกษตรอินทรีย์ทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศ และระหว่างประเทศ โดยการตลาดท้องถิ่นอาจ มีรูปแบบที่หลากหลายตามแต่เงื่อนไขทางสภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นนั้น เช่น ระบบชุมชนสนับสนุนการเกษตร (Community Support Super Mai Agriculture - CSSMA) หรือระบบอื่นๆ ซึ่งมาจากประเทศใดในโลก ที่มีหลักการในลักษณะเดียวกัน ส่วนตลาดที่ห่างไกลออกไปจากผู้ผลิต ขบวนการเกษตรอินทรีย์ได้พยายามพัฒนา มาตรฐานการผลิตและระบบการตรวจสอบรับรองที่สร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคได้ว่า ทุกขั้นตอนของการผลิต แปรรูป และการจัดการนั้นเป็นการทำงานที่พยายามอนุรักษ์และ ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ตลอดจนรักษาคุณภาพของผลผลิตให้เป็นธรรมชาติเดิมมากที่สุด

ดังนั้นเกษตรกรอินทรีย์จะประสบความสำเร็จได้เกษตรกรจำเป็นต้องเรียนรู้กลไกและกระบวนการของระบบนิเวศ ถือได้ว่าเกษตรกรอินทรีย์เป็นการบริหารจัดการฟาร์มเชิงบวก (Positive Management) และการจัดการเชิงบวกนี้เองที่ทำให้เกษตรกรอินทรีย์แตกต่างอย่างสำคัญจากการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีแบบปล่อยปะละเลย (ที่มักอ้างว่าเป็นการเกษตรตามแบบธรรมชาติ) หรือเกษตรปลอดสารเคมีและเกษตรไร้สารพิษที่เฟื่องฟูในประเทศไทยมานานหลาย โดยเน้นการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีหรือใช้ในระดับที่ปลอดภัยและเนื่องจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชบางชนิดยังไม่มีสารชีวภาพมาทดแทนได้รูปแบบของสารกำจัดศัตรูพืชที่ใช้ในการเกษตรจึงเปลี่ยนแปลงไป โดยเน้นการใช้สารที่มีฤทธิ์ตกค้างสั้น ย่อยสลายได้ง่ายโดยธรรมชาติและการ ใช้เท่าที่จำเป็นนอกจากนั้นรัฐบาลยังใช้มาตรการทางกฎหมายคือพระราชบัญญัติวัตถุอันตรายในการประกาศห้ามใช้ หรือการนำเข้าสารกำจัดศัตรูพืชที่พบว่าเป็นอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเพื่อลดความเสี่ยงต่อสุขภาพของประชาชน อันเนื่องมาจากสารกำจัดศัตรูพืชเหล่านั้น อย่างไรก็ตาม จากสถิติการนำเข้าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชของประเทศไทยในทศวรรษ ที่ผ่านมากลับพบว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2554 มีการนำเข้าสารออกฤทธิ์จำนวน 68,964 ตัน คิดเป็นมูลค่า 17,732 ล้านบาท ซึ่งสูงเป็นสองเท่าของข้อมูลในปี 2544 ที่มีการนำเข้าสารออกฤทธิ์จำนวน 37,039 ตัน และคิดเป็น มูลค่า 8,761 ล้านบาท สะท้อนให้เห็นว่านโยบายการจัดการของภาครัฐยังไม่สามารถดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้ว่าจะมีการกำหนดให้การลดสารเคมีในการเกษตรเป็นกลยุทธ์สำคัญในแผนพัฒนาและแผนยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่างๆ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแผนยุทธศาสตร์การจัดการสารเคมีแห่งชาติและแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

การศึกษาที่ผ่านมาพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับข้อมูลความรู้เกี่ยวกับพิษภัยของสารเคมีกำจัดศัตรูพืชจากแหล่ง ต่างๆ เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ ร้านจำหน่ายสารกำจัดศัตรูพืช ฉลากบนผลิตภัณฑ์และ สื่อต่างๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตภาค การเกษตรให้เป็นแบบปลอดสารเคมีนั้น พบว่าปัจจัยสาเหตุที่ทำให้เกษตรกรยังคงใช้แนวทางการผลิตที่พึ่งพาสารเคมียัง เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านอื่นๆเช่น เศรษฐกิจแรงงาน การจัดการแปลงและการจัดการศัตรูพืชรวมไปถึงการตลาด เป็นต้น ซึ่งให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาเพื่อลดใช้สารเคมีในการเกษตรนั้นมีความจำ เป็นที่จะต้อง

ทำการศึกษาเชิงระบบ (Systematic approach) โดยการวิเคราะห์สภาพปัญหาตลอดห่วงโซ่อุปสงค์และอุปทานในภาคการเกษตรโครงการนี้จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีการแก้ไขทั้งระบบด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ทั้งเกษตรกร หน่วยงานราชการ ภาคเอกชน ภาคการศึกษาและอื่น ๆ รวมทั้งการตรวจติดตามการปนเปื้อนของสารเคมีอย่างต่อเนื่องทั้งในสิ่งแวดล้อมและ สุขภาพของประชาชน เพื่อให้มีหลักฐานเชิงประจักษ์ในการสร้างความตระหนักในการลดใช้สารเคมีหรือหากมีความจำเป็น ต้องใช้ควรเพิ่มความระมัดระวังในการใช้ให้ปลอดภัยและเหมาะสม

ตำบลสันตะห่างจากอำเภอนาน้อยประมาณ 20 กิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูง มีที่ราบเพียงเล็กน้อยตามไหล่เขา มีลำน้ำหลม ลำน้ำหิน และลำน้ำสถาน ไหลผ่านพื้นที่ตลอดปี ลงสู่ลำน้ำแหง และลำน้ำน่าน เขตพื้นที่ ทิศเหนือ ติดกับ ต.บัวใหญ่ อ.นาน้อย จ.น่าน ทิศใต้ ติดกับ ต.เมืองสี อ.นาหมื่น จ.น่าน ทิศตะวันออก ติดกับ ต.บ่อแก้ว อ.นาหมื่น ต.สถาน อ.นาน้อย จ.น่าน ทิศตะวันตก ติดกับ ต.ไผ่โทน อ.ร้องกวาง จ.แพร่ อาชีพหลัก ทำนา ทำสวน ทำไร่ จำนวนครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลสันตะ 1,323 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 90.00 จำนวนบ้านที่มีโทรศัพท์ 41 หลังคาเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.82 ของจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด จากการสัมภาษณ์ นางวรางคณา นภักพลชัย (2 มิถุนายน 2560) ที่ผ่านมาพบว่าตำบลสันตะประสบปัญหาการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรมากเกินไปเกินมาตรฐาน โดยเฉพาะสารเคมีไกรโฟเซต ที่เป็นยาฆ่าหญ้าชนิดดูดซึม พบมีปริมาณสูงกว่า 10,000 ไมโครกรัมต่อกิโลกรัม ซึ่งเป็นปริมาณเข้มข้นที่เกินค่ามาตรฐานของสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ และมาตรฐานสากลของ Codex ที่ต้องไม่เกิน 50 ไมโครกรัมต่อกิโลกรัม นอกจากนี้ยังพบสารที่ใช้ในการเกษตรอีก 4 ชนิด ได้แก่ 1) ไกรโฟเซต 2) อาหารซิน 3) พาราควอต และ 4) คลอร์ไพริฟอส ซึ่งสารเหล่านี้ทำให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพของชาวบ้านบ้านสันตะเป็นอย่างมาก จากที่กล่าวมาข้างต้นทางองค์การบริหารส่วนตำบลสันตะได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าว จึงมีนโยบายส่งเสริมให้ชาวบ้านบ้านสันตะหันมาการใช้สารอินทรีย์ทดแทนสารเคมีทางการเกษตรอย่างน้อยให้ปลอดภัยต่อเกษตรกรเอง และลดต้นทุนในการผลิตสินค้าเกษตร ประกอบกับประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดน่าน ในยุทธศาสตร์ที่ 2 ที่ว่าด้วยเรื่องการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพเศรษฐกิจการค้า การลงทุนและการท่องเที่ยวในกลยุทธ์ที่ 2.5 ส่งเสริมให้องค์กรเกษตรกรพัฒนาการผลิตและพัฒนาการตลาดสินค้าเกษตรปลอดภัยและเกษตรอินทรีย์เพื่อรองรับตลาดต่างจังหวัดและต่างประเทศ (องค์การบริหารส่วนตำบลสันตะ, 2560)

ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจและเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องเกษตรยั่งยืนจึงได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลสันตะ ดำเนินการวิจัยเรื่อง “กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อลดการใช้สารเคมีทางการเกษตรและเสริมรายได้ในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืนของชาวบ้านตำบลสันตะ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน” ภายใต้โครงการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นน่าอยู่ในปีงบประมาณ 2561

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน สถานการณ์ และปัญหาของการใช้สารเคมีที่ไม่ถูกต้องของชาวบ้านตำบลสันตะ อ.นาน้อย จ.น่าน

2. เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อลดการใช้สารเคมีในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืนของชาวบ้านตำบลสันทะ อ.น่าน้อย จ.น่าน

3. เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมรายได้ในการประกอบอาชีพในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านตำบลสันทะ อ.น่าน้อย จ.น่าน

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ ชาวบ้านตำบลสันทะ อำเภอ น่าน้อย จังหวัดน่าน จำนวน 15 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การศึกษาสภาพทั่วไปของตำบลสันทะ อำเภอ น่าน้อย จังหวัดน่าน
คณะผู้วิจัยศึกษาด้วยการใช้หลักการสังเคราะห์เอกสารต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบทของการเลี้ยงไส้เดือนดินเพื่อลดใช้สารเคมีอย่างยั่งยืน โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร

2. การศึกษาเพื่อหาโจทย์วิจัยในพื้นที่ โดยใช้วิธีการลงพื้นที่และรวบรวมองค์ความรู้ของคณะผู้วิจัย และทีมวิทยากรชุมชน โดยคณะผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้มาเขียนรายงานการวิจัยด้วยการใช้การวิเคราะห์เนื้อหาสาระ (Content Analysis) คือ นำข้อมูลต่างๆ ที่ได้มาจากการลงพื้นที่มาวิเคราะห์เนื้อหาสาระอย่างเป็นระบบ นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยนำเสนอสถานการณ์ปัจจุบันด้วยการวิเคราะห์เชิงบรรยาย (Descriptive Analysis) ประกอบกันไป เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุด

3. การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิค วิธีการ ขั้นตอน และรูปแบบการประกอบอาชีพในท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมแบบปลอดภัยอย่างยั่งยืนของกลุ่มสมาชิกในตำบลสันทะ อำเภอ น่าน้อย จังหวัดน่าน โดยอาศัยวิธีการ และเครื่องมือการวิจัย คือ การสำรวจ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการลงพื้นที่ของคณะผู้วิจัย เริ่มตั้งแต่การศึกษาบริบทชุมชน จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค โดยใช้การวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ SWOT เพื่อระดมความคิดเห็นต่อกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้เพื่อพัฒนาและส่งเสริมการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในชุมชนในรูปแบบใหม่ โดยการเพาะปลูกพืชโดยปลอดภัย

พื้นที่ในการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในการวิจัย คือ ตำบลสันทะ อำเภอ น่าน้อย จังหวัดน่าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้รวบรวมข้อมูลดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ จากข้อมูลพื้นฐานที่มีอยู่ เช่น บริบทชุมชน

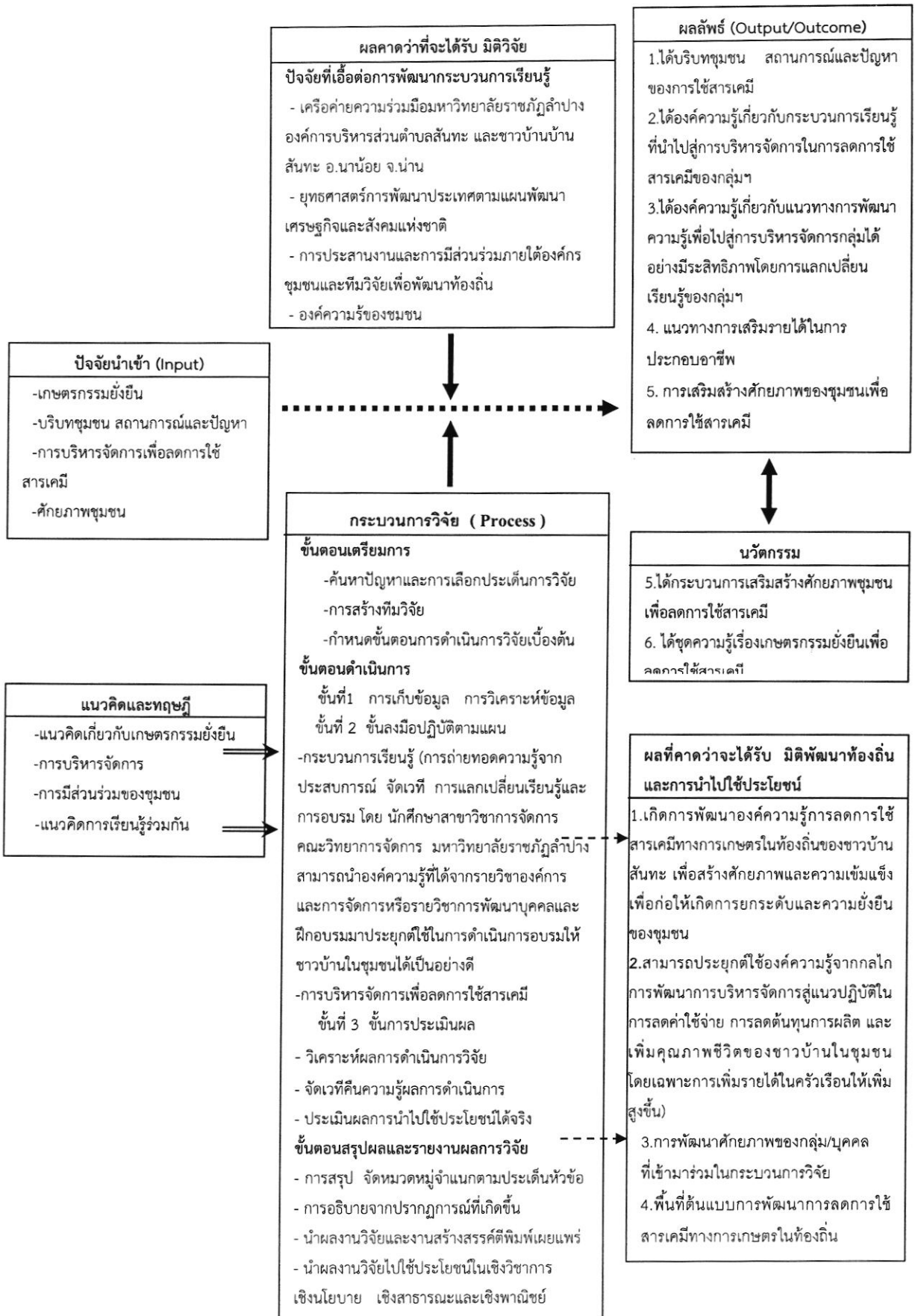
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ จากการสังเกต การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีเพื่ออบรม แลกเปลี่ยนความรู้ การจัดกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอด และอบรมแก่สมาชิกที่ได้คัดเลือกมาจำนวน 15 คน และการประชุม สัมมนาของคณะผู้วิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ มีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและจากประชุม เวทีเสวนา กระบวนการเรียนรู้ การสังเกต แล้วนำมา วิเคราะห์เชิงบรรยาย (Descriptive Analysis) และวิเคราะห์เชิงเนื้อหาสาระ (Content Analysis)
2. วิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันของเกษตรกรที่เพาะปลูกพืชโดยใช้สารเคมี และไม่ใช้สารเคมี ด้วยการ วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค (SWOT Analysis) และใช้การวิเคราะห์เนื้อหาสาระ (Content Analysis)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตของโครงการวิจัย

ขอบเขตด้านตัวแปร

- เกษตรกรรมยั่งยืน
- รายได้ในการประกอบอาชีพ
- การลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร

ขอบเขตเนื้อหาการศึกษา

เน้นการศึกษาบริบทชุมชน สถานการณ์ และปัญหาของการใช้สารเคมีที่ไม่ถูกต้อง วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ และหาแนวทางการพัฒนาที่จะนำไปสู่การบริหารจัดการเพื่อลดการใช้สารเคมีทางการเกษตรในท้องถิ่นของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกพืชการเกษตร โดยใช้กระบวนการ

- แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน
- แนวคิดการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร
- แนวคิดการมีส่วนร่วม
- กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

ขอบเขตด้านประชากร

ชาวบ้านตำบลสันทะ อ.น่าน้อย จ.น่าน จำนวน 15 คน

ขอบเขตด้านพื้นที่ที่ศึกษา

ตำบลสันทะ อำเภอน่าน้อย จังหวัดน่าน

ขอบเขตด้านระยะเวลาที่ศึกษา

1 สิงหาคม 2560 ถึง 31 กรกฎาคม 2561

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

1. บริบทชุมชน สถานการณ์ และปัญหาของการใช้สารเคมีที่ไม่ถูกต้องของชุมชน

1.1 ข้อมูลบริบทชุมชนของตำบลสันทะ

จากที่คณะผู้วิจัยและนักวิจัยภายในชุมชน ได้ดำเนินการศึกษา เอกสาร ข้อมูล ด้านบริบทชุมชนของตำบลสันทะ อำเภอน่าน้อย จังหวัดน่าน ดังนี้ ตำบลสันทะ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอน่าน้อยไปเป็นระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 150.40 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 94,000 ไร่ โดยมีอาณาเขตติดกับพื้นที่ตำบลต่าง ๆ ดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลบัวใหญ่ อำเภอน่าน้อย จังหวัดน่าน ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลเมืองสี ตำบลนาทะนุง อำเภอนาหมื่น จังหวัดน่านทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลสถาน อำเภอน่าน้อย จังหวัดน่าน และทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบล ฝั่โตน อำเภอร่องกลาง จังหวัดแพร่ ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูง มีที่ราบเพียงเล็กน้อยตามไหล่เขา มีลำน้ำหลายสายไหลผ่านตลอดทั้งปีลงสู่อำเภอน่าน้อย ลักษณะภูมิอากาศ มีทั้ง 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว แต่อากาศไม่ร้อน ไม่หนาวเกินไป ลักษณะของดินสำหรับเพาะปลูกในพื้นที่เป็นดินร่วน และดินเหนียว และมีที่ราบเหมาะแก่การเพาะปลูกข้าว มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติหลายสายผ่านในพื้นที่ ได้แก่ ลำน้ำ

4. การรวมกลุ่มอาชีพของสมาชิกขาดการพัฒนาองค์ความรู้ที่ต่อเนื่อง และทันสมัย เนื่องด้วยกลุ่มสมาชิกต่างคนต่างทำ ต่างคิด ต่างขาย เรียนรู้ด้วยตนเอง มากกว่าจะรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาเป็นองค์ความรู้ระดับชุมชน เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

5. สมาชิกในกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ยังต้องใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีอื่นๆ ในการปลูกพืช เนื่องจากไม่มั่นใจในการใช้ปุ๋ยอินทรีย์จะทำให้ผลผลิตของตนเองลดลงกว่าการใช้ปุ๋ยเคมีหรือไม่ จึงไม่ต้องการให้ผลผลิตของตนเองลดลง จำเป็นต้องแบกรับต้นทุนที่สูงขึ้น เพื่อรายได้ในอนาคต

6. สมาชิกส่วนใหญ่ในกลุ่มเป็นกลุ่มที่เข้าสู่วัยสูงอายุ ทำอาชีพเกษตรกรรมอย่างเดียว และไม่ชอบเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตผลผลิตทางการเกษตร เนื่องจากเชื่อพ่อค้าที่มาขายปุ๋ยเคมีว่าทำให้ผลผลิตเพิ่มสูงขึ้น และรายได้เพิ่มขึ้นอีกด้วย

2. กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนเพื่อลดการใช้สารเคมีในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืนของชาวบ้านตำบลสันตะ อ.น่าน้อย จ.น่าน

ชุมชนตำบลสันตะ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนมากประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ และสุกร ปลูกข้าว ปลูกยางพารา ปลูกผักสวนครัวต่างๆ และมีการใช้สารเคมีในการเกษตรค่อนข้างมาก ส่งผลต่อร่างกายของผู้ร่วมวิจัยทำให้มีสุขภาพที่ย่ำแย่

จากสถานการณ์ปัญหาการใช้สารเคมีในการเกษตรที่มาก คณะผู้วิจัยร่วมกับนักวิจัยชุมชนจึงได้เข้าพื้นที่ไปแก้ไขปัญหาโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยการจัดเวทีเสวนา การสนทนากลุ่ม การเดินสำรวจชุมชน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนโดยการนำแนวคิดเกษตรอินทรีย์แบบพอเพียงเข้ามาใช้ด้วยการเลี้ยงไส้เดือนดินทำปุ๋ยมูลไส้เดือนอินทรีย์ใส่สวนยางพารา พืชผักสวนครัว และนาข้าว มูลไส้เดือนดินเป็นธรรมชาติ 100% จะทำให้พืชเติบโตและแข็งแรงอย่างเป็นธรรมชาติ อีกทั้งยังประหยัดการใช้สารเคมีต่างๆ ได้อีกด้วย

อีกทั้งสอดคล้องกับแนวคิดของ Cohen and Uphoff (n.d อ้างถึงใน จริญญา บรรเทิง, 2548) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทไว้ว่าเป็นความร่วมมือของท้องถิ่นที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขหรือสถานการณ์ใดๆ ก็ตามที่ต้องการให้ประสบผลสำเร็จในเป้าหมายของการพัฒนาที่เกิดขึ้นโดยหน่วยงานพัฒนาและรัฐบาลกลุ่มประเทศด้วยพัฒนา

การนำแนวคิดเกษตรอินทรีย์แบบพอเพียงเข้ามาใช้ในพื้นที่เป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินโครงการวิจัยในครั้งนี้เพื่อช่วยกระตุ้นเตือนให้ชุมชนตำบลสันตะได้ตระหนักถึงภัยในการใช้สารเคมี ดังนี้

1. การเลี้ยงไส้เดือนดินเพื่อนำปุ๋ยที่ได้นำมาใส่ในพืช เนื่องจากไส้เดือนดูดอาหารและผ่านระบบย่อยในลำไส้แล้ว ออกมาจะเป็นโมเลกุลสารอาหารที่เล็กมาก และมีความเย็น พืชสามารถดูดซึมอาหารไปใช้ได้ทันที และสารอาหารหลากหลาย ครบและเพียงพอต่อการเจริญเติบโตของพืชทุกชนิด มีจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์มากมาย มีฮอร์โมนพืชรวมอยู่ด้วย เพราะจะไปเร่งให้พืชสร้างรากฝอยมากขึ้น ดูดอาหารได้มากขึ้น

2. การเลี้ยงไส้เดือนดินสามารถนำผลผลิตที่เกิดจากไส้เดือนทั้งรูปแบบน้ำ และมูลไส้เดือน มาดำเนินการ ดังนี้

2.1 นำมาเป็นปุ๋ยในการปลูกพืชผักสวนครัวภายในครัวเรือนและพื้นที่ใกล้เคียง สามารถเปลี่ยนแปลงชุมชนนั้นให้เป็นชุมชนปลอดสารพิษในอนาคต

2.2 นำปุ๋ยไส้เดือนดินจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้เสริมของครอบครัว เพื่อคาดหวังเปลี่ยนแปลงให้ชุมชนเป็นชุมชนที่อยู่ดี กินดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคต

2.3 นำปุ๋ยไส้เดือนดินที่ได้ใช้ในการเกษตรที่ปลอดสารเคมี เป็นชุมชนเกษตรกรสีเขียว เพื่อสุขภาพของคนในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนที่มีสุขภาพดีถ้วนหน้า

2.4 เพื่อนำปุ๋ยที่ได้จากไส้เดือน ใช้ลดต้นทุนในการทำเกษตรอินทรีย์แบบยั่งยืน โดยไม่ซื้อปุ๋ยเคมี และสารกำจัดศัตรูพืชมาใช้ เพื่อเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนเกษตรอินทรีย์ของตำบลทุ่งสะโตก

2.5 เพื่อลดการใช้สารเคมีในระยะยาว เพื่อเป็นการปรับสภาพพื้นดินที่เสื่อมโทรม

3. การเลี้ยงไส้เดือนดินเป็นแนวทางในการผลิตปุ๋ยที่ใช้ในการเกษตรที่ทำให้ชาวบ้านตำบล รวมถึงผู้บริโภคได้มีผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัย ไร้สารเคมี เป็นชุมชนสีเขียวปลอดสารพิษ

4. มีรายได้เพิ่มเติมจากรายได้หลักของตนเองและครัวเรือนจากการผลิตปุ๋ยไส้เดือนดิน และแม่พันธุ์ไส้เดือนดินยังสามารถนำมาจำหน่าย

5. เป็นแหล่งเรียนรู้ในการเพาะเลี้ยงไส้เดือนดิน และเป็นแหล่งเรียนรู้เกษตรแบบอินทรีย์ปลอดสารพิษของตำบลสันตะ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของอัญญา ณ ระนอง (2558) ได้ศึกษาเรื่องการเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมี : กรณีศึกษา กลุ่มเกษตรกรบางกลุ่มในจังหวัดจันทบุรี และปทุมธานี มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการรวมกลุ่มและการพัฒนากลุ่มเพื่อทำเกษตรที่ลดการพึ่งพิงสารเคมี การบริหารจัดการกลุ่ม และการกระจายพืชผลการเกษตร และการจัดการความรู้ของกลุ่ม การวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เจาะลึก กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เกษตรกรที่ใช้และไม่ใช้สารเคมี และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในจังหวัดจันทบุรีและปทุมธานี

ผลการศึกษาพบว่า การรวมกลุ่มเพื่อทำเกษตรปลอดสารพิษมักมีภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง การบริหารจัดการกลุ่มมักเป็นแบบจากล่างสู่บน ภายในกลุ่มมีการเกื้อกูลกัน โดยมีการแบ่งปันทรัพยากร ในการผลิต แหล่งกระจายพืชผลทางการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมียังมีค่อนข้างจำกัด เกษตรกรมีปัญหา การเข้าถึงตลาด ปัญหาจากผู้ซื้อต้องการรับผลผลิตตามปริมาณที่กำหนดและบางครั้งไม่อยู่ในวิสัยที่ เกษตรกรจะทำได้ นอกจากนี้ ยังมีปัญหา asymmetry of information ระหว่างเกษตรกรและผู้ซื้อ ผลผลิต การที่จะตรวจสอบผลผลิตผลว่ามีสารตกค้างที่เป็นอันตรายไม่สามารถทำได้โดยง่าย หรือมีต้นทุน สูง ทำให้ผู้ซื้อไม่ค่อยมีแรงจูงใจที่จะซื้อจากกลุ่มที่ไม่คุ้นเคย ในด้านการจัดการความรู้ ก็ยังมีความจำเป็น อย่างยิ่งในการเปลี่ยน tacit knowledge ในตัวเกษตรกรมาเป็น explicit knowledge ผู้วิจัยเสนอให้ สร้างหรือพัฒนาระบบข้อมูลเพื่อให้ผู้ผลิตพบกับผู้ซื้อ และมีความจำเป็นในการสร้างองค์กรที่เป็นกลาง ทำหน้าที่ตรวจสอบผลผลิตการเกษตรอย่างเป็นระบบและผู้บริโภคไว้เนื้อเชื่อใจได้

3. แนวทางการเสริมรายได้ในการประกอบอาชีพในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านตำบลสันทะ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการปฏิบัติการร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง องค์การบริหารส่วนตำบลสันทะ และชุมชนตำบลสันทะ ในการหาแนวทางการเสริมรายได้ในการประกอบอาชีพในท้องถิ่นบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน จากการเปิดเวทีเสวนา และสนทนากลุ่ม สามารถสรุปและอภิปรายผลได้ว่าชุมชนตำบลสันทะ จะร่วมกันนำแนวคิดเกษตรอินทรีย์แบบพอเพียงเข้ามาใช้ในการเสริมรายได้ด้วยการเลี้ยงไส้เดือนดินทำปุ๋ยมูลไส้เดือนอินทรีย์ เนื่องจากไส้เดือนเป็นสัตว์ที่ช่วยย่อยสลายขยะอินทรีย์ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในทุกๆ พื้นที่ และขับถ่ายออกมาเป็นมูลไส้เดือน ซึ่งมีธาตุอาหารสูงเป็นประโยชน์ต่อดินพืชเป็นอย่างมาก ทำให้มีผู้ร่วมวิจัยเล็งเห็นประโยชน์และความสำคัญ จนสามารถนำมาสร้างรายได้ทำเงินได้เป็นอย่างดี ในรูปแบบ ปุ๋ยมูลไส้เดือน โดยการ

1. เลี้ยงเองใช้เองเหลือจึงขายเพื่อเสริมรายได้ของครอบครัว ซึ่งในปัจจุบันปุ๋ยมูลไส้เดือนดินกำลังเป็นที่นิยมเนื่องจากมีชาวบ้านในตำบลสันทะนำไปใช้แล้วได้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มมากขึ้น จึงพูดกันปากต่อปาก
2. กำหนดกลยุทธ์ร่วมกันในการส่งเสริมการขายปุ๋ยมูลไส้เดือนดิน โดยการนำสินค้าไปวางขายในตลาดของชุมชน หรือแหล่งที่องค์การบริหารส่วนตำบลสันทะจัดหาให้ เพื่อเปิดตัวสินค้า
3. การสร้างสัญลักษณ์ของสินค้า เช่น ป้ายปุ๋ยมูลไส้เดือนดิน เพื่อให้ชาวบ้านในตำบลสันทะสามารถจดจำได้ ส่งผลให้สินค้าขายดีขึ้น
4. ในระยะยาวถ้าปุ๋ยมูลไส้เดือนดินขายดีประสบความสำเร็จทางองค์การบริหารส่วนตำบลสันทะจะมีการส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มปุ๋ยมูลไส้เดือนดินขึ้น และส่งเสริมให้ทำเป็นฟาร์ม และจะส่งเสริมในพื้นที่ตำบลอื่นต่อไป เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้านในตำบลอื่นๆ

นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับจันตรีวีร์ เกษมสุข (2561) ที่ได้ศึกษาเรื่องแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน Public Participation Approach for Sustainable Community Development ได้กล่าวไว้ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Approach) ถือว่าเป็นตัวอย่างแนวคิดหนึ่งที่มีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการสื่อสารหรือการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิกในสังคมหรือชุมชนให้เป็นไปได้โดยสะดวกขึ้น ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง (Strong Community) จะเกิดขึ้นได้ หากสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการติดต่อสื่อสาร การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพราะการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนนี้ จะเป็นพลังชุมชนที่ผลักดันให้เกิดการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาของชุมชนในแต่ละขั้นตอนให้บรรลุเป้าหมาย

ประเทศกำลังพัฒนา เช่นประเทศไทยเองนั้น ยังจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสังคมหรือชุมชนให้เป็นไปอย่างยั่งยืน (Sustainable Community Development) โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่อยู่ในเขตพื้นที่ชนบทที่มีบริบทเฉพาะตน บทควมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมที่สามารถช่วยระดมพลังในการพัฒนาชุมชน จากงานวิจัยในบริบทของสังคมไทย ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้แนวคิดและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาที่เหมาะสมกับ

บริบทของชุมชน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลวิจัยของ
คณะวิจัยในครั้งนี้อีกว่ากระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันถือเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน องค์การ
ภาครัฐ และทุกภาคีเครือข่ายในการพัฒนาชุมชนให้เป็นไปอย่างยั่งยืนต่อไป